

ріодичність її проведення визначається колективним договором». На підприємствах, в установах та організаціях, у яких не укладаються колективні договори, категорії працівників, які підлягають атестації, строки та графік її проведення визначаються роботодавцем разом з виборним органом первинної профспілкової організації. А як же бути з тими нормативними актами, які існують, вважати їх скасованими? Закон був прийнятий 12 січня 2012р., і ніяких повідомлень про скасування тих нормативних актів, що діяли раніше щодо атестації, немає.

На нашу думку, немає необхідності скасовувати ці акти. А що стосується отримання неформальної освіти, яка отримана від роботодавця, то цих працівників можна атестувати, так би мовити силами нових атестаційних комісій відповідно до Національної рамки кваліфікацій.

Треба розробити зразок документа про освіту, атестацію осіб, які набули неформальну освіту.

Література:

1. К. Михайлева. – В пошуках вигоди для освіти. Газ. «Освіта», 27 квітня–4 травня 2011р.
2. Ю. Зіньковецький. – Камені спотикання вищої освіти. – Ж.: Вища школа, 2011, №3, стор. 13-15.
3. Офіційний вісник України, 2011, №101, ст. 3700.
4. Офіційний вісник України, 2004, №36, ст. 2405.
5. П. Нестеренко. – А механізм реалізації Закону?, «Освіта», 27 квітня–4травня 2011р.
6. Голос України, 2012, 4 лютого, №22.

Єрмоєнко В.В.,

канд. юрид. наук, доц. кафедри трудового права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

ПОНЯТТЯ КОЛІЗІЙ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ТРУДОВИХ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМИ ВІДНОСИН

У науці трудового права в Україні до проблеми колізій звертався тільки О.М. Ярошенко [1, с. 324-388; 2, с. 342-411]. У Росії

була захищена дисертація, темою якої стали колізії в трудовому праві [3]. Але це були перші підходи до проблеми колізій у трудовому праві і зрозуміло, що проблема колізій далека від вирішення. За цих обставин слід зробити висновок про те, що проблема поняття колізій в правовому регулюванні трудових і пов'язаних з ними відносин залишається актуальною.

У юридичній науці помітне прагнення до запозичення термінів із інших галузей науки. Щодо терміну «колізія», то спочатку запозичили термін «конкуренція». З'явився привід для дискусії про співвідношення термінів «колізія» і «конкуренція». Потім до юридичної науки увійшов термін «конфлікт». Дискусія серед юристів наповнилась новим змістом. В.М. Белов правильно стверджує, що терміни мають конвенційний, договірний характер [4, с. 109]. Тому спорити про зміст термінів юристам доцільно було б тільки тоді, коли йдеться про терміни, що вживаються в нормативно-правових актах, з метою з'ясування змісту відповідних положень таких актів. У решті випадків спори про терміни набувають характеру схоластики. Це повною мірою стосується терміну «колізія». Зокрема, І.В. Аленіна констатує, що на цей день процес формування терміну «правова колізія» не завершився і вимагає свого продовження [3, с. 10]. Видається, однак, що цей процес таки завершився, про що свідчить та обставина, що він увійшов до міжгалузевих словників. Так, в одному із них поняття колізії в його юридичному значенні визначається як розбіжності між окремими законами однієї держави або суперечність між законами, судовими рішеннями окремих держав [5, с. 236]. Цей другий аспект юридичного поняття колізії виходить за межі даної статті. Отже, у наведеному визначенні нас цікавить розуміння колізії як розбіжностей між законами. У Юридичній енциклопедії, що видана в Україні, поняття колізії не визначається і не описується. Найближчою до теми цієї статті у Юридичній енциклопедії є визначення і опис поняття колізії нормативних актів [6, с. 156-157]. Тобто, автори цього видання також виходять із того, що в юридичному енциклопедичному виданні недоречно говорити про інші колізії, крім колізій нормативних актів.

Отже, є усталене розуміння поняття колізій. Воно потребує уточнення, але на слід його руйнувати, а якраз до його руйнації призводить виведення поняття колізій за межі системи права і системи законодавства. У таких випадках колізії розглядають

як протиріччя і суперечності між елементами правової системи, між суспільними відносинами та законодавством, між вимогами законодавства і дійсністю тощо. З іншого боку, руйнація терміну «колізія» здійснюється за рахунок привнесення у систему законодавства терміну «конфлікт», «антагонізм». Що стосується терміну «конкуренція», то він міг би виконувати конструктивну роль за умови, що ним буде позначатись певний вид колізій у середині системи законодавства і системи права, але ж колізії в законодавстві і праві досліджені явно недостатньо, до цього часу не виокремлена значна кількість їх видів, що перешкоджає виокремленню і того виду, який міг би бути позначений як конкуренція: для наукових цілей певне явище треба виявити, показати його особливості, співвідношення із суміжними явищами, а потім шукати термін, яким це явище має позначатись. Вийшло ж навпаки: спочатку стали вживати термін, а потім – шукати відповідний онтологічний аналог.

Тому слід підтримати те розуміння колізій, що впливає із наведених вище визначень. При цьому слід звернути увагу на ту обставину, що в Юридичній енциклопедії йдеться про колізії нормативних актів, а не тільки законів, тобто проблема ставиться «значно ширше», ніж в іншому виданні, яке вище цитувалось. У сфері трудового права до колізій нормативних актів слід додати колізії між колективними договорами і угодами, а у сфері цієї галузі права, а також Цивільного і господарського права – також колізії між локальними нормативними актами. Цілком зрозуміло, що можливі колізії усередині цього кола правових актів, а й між цими актами та нормативно-правовими актами.

Очевидно, до юридичних колізій слід віднести і колізії між індивідуальними нормативно-правовими актами, між такими актами та нормативними актами. Немає будь-яких підстав для того, щоб не відносити до юридичних колізій суперечності між окремими положеннями одного й того ж нормативного чи індивідуального акта.

Колізії, про які тут йшлося, є колізіями в системі нормативних та індивідуальних актів. Частиною таких колізій є колізії в законодавстві (в системі законодавства). Від таких колізій слід відрізнити колізії в праві. У згаданій статті в Юридичній енциклопедії автор непомітно переходить від опису колізій між нормативними актами до опису колізій між правовими нормами, але ж колізії між право-

вими нормами не охоплюються поняттям «колізій нормативних актів» чи, правильніше, колізій між нормативними актами. Колізії між правовими нормами не можна ототожнювати навіть з колізіями між положеннями нормативних і індивідуальних актів.

Правда, підстави для такого ототожнення в теорії права створені самим усталеним розумінням правових норм. Провідний радянський теоретик права С.С. Алексєєв виокремлював норми-приписи і логічні норми. Норма-припис – це «елементарне, логічно завершене державно-владне нормативне веління (установлення), безпосередньо виражене в тексті нормативного юридичного акта» [7, с. 39]. Як правило, норма-припис відповідає первинній структурній частині тексту нормативного акта-статті, пункту, абзацу статті, конкретній фразі тексту [7, с. 55]. За своєю словесно-логічною побудовою норма має формулу «якщо-то» [7, с. 55]. Видається, що для цілей вирішення юридичних колізій і правозастосування доцільно було б чітко розрізняти нормативні положення і правові норми. Правові норми складаються із гіпотези і диспозиції. Без побудови правових норм неможливо використання для цілей вирішення юридичних колізій правила «*lex specialis derogat generali*». Побудова правових норм необхідна також і в інших випадках, але часто юридичні колізії вирішуються без виходу на рівень правових норм.

Так, якщо йдеться про відшкодування моральної шкоди, завданої працівникові, то слід враховувати, що ч. 1 ст. 9 ЦК України не виключає застосування до трудових відносин цього Кодексу, але визначення моральної шкоди у ст. 237¹ КЗпП України, з одного боку, і в ст. 23 ЦК України – з іншого, різними. Тому може виникнути питання про колізію між цими двома визначеннями. Для вирішення цієї колізії немає необхідності конструювати (чи будувати) правові норми. Колізія, про яку йдеться, вирішується за допомогою аналізу і співпоставлення відповідних законодавчих положень. Тому виникають серйозні сумніви у доцільності виокремлення дефінітивних норм чи норм-визначень [7, с. 66; 8, с. 451; 9, с. 228]. Визначення понять, що наводяться у нормативно-правових актах, можна називати правовими нормами тільки тоді, коли не будуть розрізнятися положення нормативно-правових актів і правові норми.

Отже, чітке розрізнення положень нормативно-правових актів і правових норм передбачає і розрізнення колізій між по-

ложеннями нормативно-правових актів і колізій між правовими нормами. Це, однак, не перешкоджає тому, щоб ці два види колізій об'єднати у родовому понятті юридичних колізій.

Якщо юридичні колізії розуміти саме так, як тут викладено, то синонімом цього поняття слід вважати поняття колізій у правовому регулюванні, правда, з деяким уточненням. Суперечності в процесі правотворчості, а також у процесі правозастосування, якщо останні не є продовженням юридичних колізій у викладеному розумінні, не повинні відноситись до юридичних колізій чи колізій у правовому регулюванні. Отже, юридичні колізії – це: 1) колізії між актами (нормативними і індивідуальними); 2) колізії між положеннями (умовами) нормативних та індивідуальних актів; 3) колізії між правовими нормами. Твердження О.В. Москалюка про те, що нормативно-правові акти «перебувати в колізії між собою не можуть» [10, с. 145] є помилковими, але ж переважне значення мають, переважний інтерес для дослідження переставляють колізії між правовими нормами. І тут на доповнення до відсутності належного розуміння правових норм, про яке вище уже йшлося, слід звернути увагу ще на один аспект поняття правових норм. Так, російська дослідниця І.П. Малинкова пише про те, що певна система змісту нормативного тексту є очевидною. За цим очевидним змістом, зазначає І.П. Малинкова, приховується інша частина юридичного змісту нормативно-правових актів [11, с. 82].

Але у науці до останнього часу не зверталась увага на особливості вирішення колізій між правовими нормами, що закріплені у відповідних правових актах не текстуально, а лише логічно. Більше того, як раніше [12, с. 128], так і у цей час [13, с. 215] стверджується, що за допомогою, зокрема висновків від протилежного, від умов до наслідку, ступеню не виявляються правові норми, а лише заповнюються прогалини в правовому регулюванні. Це зауваження буде враховуватись у подальшому при аналізі (подальшій класифікації) трьох видів колізій, що вирішуються за відомими з часів архаїчного Риму правил «*lex superiori derogat inferiori*», «*lex posteriori derogat priori*», «*lex speciali derogat generali*».

Перше правило виражає принцип субординації нормативних та індивідуальних правових актів та правових норм. Проблеми субординації нормативних та індивідуальних актів та колізій між актами різної юридичної сили не залишаються поза увагою юридичної науки. Проте, спеціально не досліджуються питання колі-

зій між правовими нормами, що текстуально не закріплені в актах вищої юридичної сили, а закріплені в них лише логічно, та правовими нормами, що встановлені актами меншої юридичної сили. Можна, правда, стверджувати, що ніякої специфіки немає, і це твердження відповідає дійсності. Але, по-перше, вище наводились приклади, коли в науці доводиться, що за допомогою висновків від протилежного і ступеню не виявляються правові норми, а лише заповнюються прогалини в законодавстві. Отже, відповідно до цієї думки такі висновки із актів вищої юридичної сили не перешкоджають застосуванню норм, що встановлені актами меншої юридичної сили, що суперечать названим висновкам. По-друге, і юридична практика, у тому числі судова, ухиляється від того, щоб спеціально зазначати на правові норми, які лише логічно закріплені в актах законодавства, та вказувати на можливість чи неможливість їх застосування. При застосуванні правила «*lex superiori derogat inferiori*» та при вирішенні колізій між правовими нормами, які встановлені актами різного ієрархічного рівня, слід враховувати, що перевагу при правозастосуванні мають усі правові норми, встановлені актами вищої юридичної сили, у тому числі ті, що виявляються при тлумаченні за допомогою висновків від протилежного, від умов до наслідку і навпаки, ступеню. Отже, якщо субординаційні колізії в праві і законодавства розглядати як рід, то цей рід охоплює такі види, як: 1) колізії між правовими нормами текстуально закріпленими в актах більшої і меншої юридичної сили; 2) колізії між правовими нормами, які логічно закріплені в актах більшої юридичної сили і які виявляються при тлумаченні за допомогою висновку від протилежного, та правовими нормами, що закріплені (в будь-який спосіб) в актах меншої юридичної сили; 3) колізії між правовими нормами, що текстуально закріплені в актах більшої юридичної сили, та індивідуальними актами (їх окремими положеннями чи умовами, у тому числі закріпленими в них лише логічно). Подальша класифікація субординаційних колізій у правовому регулюванні суспільних відносин передбачає виокремлення колізій з участю кожного із видів логічно закріплених правових норм (тих, що виявляються за допомогою висновків від протилежного, ступеню, від попереднього правового явища до наступного або навпаки).

Спектр колізій, що вирішуються за допомогою правила «*lex specialis derogat generali*» також потребує дослідження на всіх його

ділянках. Зокрема, необхідно погодитись з тим, що розрізняються колізії між загальною і спеціальною правовими нормами залежно від того, є такі норми сумісними чи несумісними. Несумісними є правові норми, які встановлені п. 2 частини першої ст. 40 КЗпП України, що надає власнику або уповноваженому ним органу право розірвати трудовий договір з працівником за своєю ініціативою за наявності відповідних підстав, з одного боку, і частиною другою цієї ж статті, що обмежує зазначене право випадками, коли неможливо перевести працівника на іншу роботу, – з іншого. Оскільки ці дві правові норми є несумісними (не можна одночасно і дозволяти розірвання трудового договору з відповідних підстав незалежно від наявності можливості перевести працівника на іншу роботу і забороняти розірвання трудового договору з тих же підстав за наявності такої можливості), колізія між ними вирішується на користь спеціальної норми (норми, що має більш вузьку гіпотезу, тобто норми, що встановлена частиною другою ст. 40 КЗпП України).

В інших випадках загальна і спеціальна норми є сумісними. У таких випадках до відповідних відносин можуть застосовуватись і загальна і спеціальна норми. Так, можливість розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з особами, що працюють на ядерних установках з ядерними матеріалами або на об'єктах, що передбачають поводження з радіоактивними відходами, іншими джерелами іонізуючого випромінювання, на підставі частини другої ст. 66 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» не виключає розірвання трудового договору з такими працівниками на підставі ст. 40, 41 КЗпП України. Аналогічно і спеціальні норми про припинення державної служби з підстав, передбачених ст. 30 Закону про державну службу», не виключає застосування до державних службовців ст. 40-41 КЗпП України. У цьому випадку ми виявляємо ще один вид колізій, які позначаються в науці як змістовні, але які не можуть вирішуватись за допомогою правила «*lex specialis derogat generali*». Йдеться про колізії між правовими нормами, які виявляються при тлумаченні за допомогою висновку від протилежного і відповідно до яких з інших підстав державна служба припиняється не може, і правовими нормами, які встановлені ст. 40, 41 КЗпП України та передбачають підстави звільнення з роботи з ініціативи власника або уповноваженого ним органу

і застосування яких до державних службовців тягне припинення державної служби. Ця колізія між спеціальною правовою нормою, що виявляється при тлумаченні ст. 30 Закону України «Про державну службу» за допомогою висновку від протилежного, і загальними нормами, що текстуально закріплені в ст. 40, 41 КЗпП України, вирішується на користь не зазначеної спеціальної норми, а навпаки. На такий вид колізій у законодавстві звернув увагу колектив авторів, який і обґрунтував викладений вище спосіб їх вирішення [14].

Виникає потреба у виокремленні такого різновиду змістовних колізій, як колізії між нормами трудового права, що виявляються за допомогою висновків від попереднього правового явища до наступного або навпаки, та іншими правовими нормами. Зокрема, надання загальним зборам відповідних господарських товариств права відкликання членів виконавчого органу товариства інтерпретовано Верховним Судом у такий спосіб, що це можливо лише за наявності підстав, передбачених законодавством [14. с.141]. Видається, що ця правова позиція є хибною, оскільки у ст. 41 Закону України «Про господарські товариства» не зазначається на те, що загальні збори здійснюють зазначене своє повноваження за наявності підстав, передбачених законодавством. Отже, із правила про повноваження загальних зборів на відкликання членів виконавчого правового явища до наступного виявляється правова норма, згідно якої це правило є підставою розірвання трудових договорів з відповідними працівниками. Ця правова норма є спеціальною, а тому її застосуванню не перешкоджають загальні норми, що встановлені ст. 40, 41 КЗпП України.

Подібно до викладеного із ст. 54 КТМ України, що передбачає можливість визначення, зокрема трудовим контрактом умов праці членів судового екіпажу, впливає і за допомогою висновку від наступного правового явища до попереднього виявляється правова норма, згідно якої з працівниками-членами судового екіпажу можуть укладатись трудові контракти. Це – спеціальна правова норма, для застосування якої немає будь-яких перешкод. Проте в одному із видань стверджується, що ст. 54 КТМ України не може тлумачитись так, що вона встановлює дозвіл на укладення контрактів з членами судового екіпажу [15, с. 121]. Ця думка виходить із невизнання здатності правових норм, що виявляються при тлумаченні за допомогою висновку від попереднього право-

вого явища до наступного або навпаки, конкурувати з іншими правовими нормами.

Із того ж невизнання виходить і твердження про те, що процедурні норми не можуть конкурувати при правозастосуванні з матеріальними нормами [16, с. 423]. Видається, що все-таки – можуть. І це підтверджується судовою практикою, що склалась упродовж тривалого часу. Так, матеріальна норма ст. 130 КЗпП України надає власникові або уповноваженому ним органу застосувати до працівників матеріальну відповідальність за завдану пряму дійсну шкоду, але ст. 135³ КЗпП України встановлює протилежні правила, із яких випливають і за допомогою висновку від наступного правового явища до наступного виявляються спеціальні правові норми, що допускають покладення на працівників матеріальної відповідальності не тільки за пряму дійсну шкоду, а й за не отримані підприємством доходи. Ці спеціальні правові норми підлягають переважному застосуванню перед відповідними загальними правилами, що встановлені ст. 130 КЗпП України.

У той же час загальні правові норми, що виявляються при тлумаченні за допомогою висновку від попереднього правового явища до наступного або навпаки, не можуть конкурувати із спеціальними правовими нормами. Так, ст. 20 Закону України «Про оплату праці» передбачає правила оплати праці за контрактом. Звідси випливає: і за допомогою висновку від наступного правового явища до попереднього виявляється правова норма, згідно якої дозволяється укладати контракти з будь-якими працівниками. Але частина третя ст. 21 КЗпП України встановлює спеціальну правову норму, яка передбачає визначення законами сфери застосування контрактної форми трудового договору. Це спеціальне правило і визначає сферу застосування контрактної форми трудового договору. Спеціальне правило ніколи не відсилає до загального закону. Отже, і частина третя ст. 21 КЗпП України, що передбачає визначення законом сфери застосування контракту, не відсилає до загальної правової норми, яка впливає із ст. 20 Закону України «Про оплату праці» і виявляється за допомогою висновку від наступного правового явища до попереднього.

Викладене дає підстави для висновку про те, що традиційне виокремлення субординаційних, темпоральних і змістовних колізій для сфери трудового законодавства є недостатнім. Названі тут види колізій слід піддати подальшій класифікації за крите-

рієм способу закріплення правових норм, що перебувають у колізії з іншими нормами, в актах законодавства про працю на закріплені і не закріплені текстуально. Колізії між текстуально не закріпленими (закріпленими лише логічно) правовими нормами слід далі поділити на види за критерієм способу виявлення при тлумаченні правових норм, що перебувають у колізії з іншими правовими нормами. Тільки так може бути розгорнений увесь спектр колізій між нормами трудового права.

Література:

1. Ярошенко О.М. Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України. – Х.: Вапнярчук Н.М., 2006. – 456 с.
2. Ярошенко О.М. Джерела трудового права України. Дис... доктора юрид. наук. – Х., 2007. – 424 с.
3. Аленина И.В. Коллизии в трудовом праве. Дисс... канд. юрид. наук. – Омск, 2000. – 206 с.
4. Белов В.А. Гражданско-правовые нормы как предмет научного изучения и практического применения / Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / Под ред. В.А. Белова. – М.: Юрайт – Издат, 2007. – С. 94-123.
5. Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1986. – 608 с.
6. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 3. – К.: Українська енциклопедія, 2001. – 792 с.
7. Алексеев С.С. Общая теория права. В двух томах. Т. II. – М.: Юридическая литература, 1982. – 360 с.
8. Скакун О.Ф. Теория государства и права (Энциклопедический курс). – Х.: Эспада, 2005. – 840 с.
9. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Т. 2. Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Зарцало, 1998. – 640 с.
10. Малишев Б.В., Москалюк О.В. Застосування норм права (теорія і практика). – К.: Реферат, 2010. – 260 с.
11. Малинова И.П. Философия права (от метафизики к герменевтике). – СПб.: Юридический центр Пресс, 2000. – 276 с.
12. Перетерский И.С. Толкование международных договоров. – М.: Госюриздат, 1959. – 172 с.
13. Белов В.А. Гражданское право. Общая часть. Т. 1. Введение в гражданское право. – М.: Юрайт, 2011. – 521 с.

14. Застосування судами цивільного і цивільного процесуального законодавства. – К.: Ін Юрс, 2002. – 416 с.

15. Научно-практический комментарий к законодательству Украины о труде. – Х.: Фактор, 2010. – 816 с.

16. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. В 4 т. Т. 4. Методологія тлумачення нормативно-правових актів. – К.: Юридична книга, 2008. – 848 с.

Зыкина Т.А.,
канд. юрид. наук, доц., зав. кафедрой
трудового права и правоведения
юридического института
Северного (Арктического)
Федерального Университета

АКЦЕНТ НА МОТИВАЦИЮ ЛИЧНОСТИ РАБОТНИКА КАК ОСНОВА РЕФОРМЫ ОПЛАТЫ ТРУДА В БЮДЖЕТНОЙ СФЕРЕ РОССИИ

Побудительные силы или разнообразные мотивы, которыми в процессе осуществления своих обязанностей, руководствуются работники, определяют саму сущность их труда. Мотивы возникают из потребностей работника, классифицируемых в науке по различным основаниям. Например, имеют значение как естественные человеческие потребности в пище, одежде и прочие, так и высшие, к которым принято относить интеллектуальные, моральные, эстетические.

Определяющей при этом является установка работника на труд, которая свидетельствует о том, какое значение имеет работа в системе его ценностей, как он расположен или готов к общественно полезной работе. Установка на труд формируется в течение всей жизни человека, но не только ее наличием определяется то, как будет трудиться тот или иной работник.

Большое значение имеет также использование потенциала работника, который определяется единством его физических и социально значимых качеств, а именно: образованием, интеллектом, способностями к саморазвитию, профессионализмом, культурой и здоровьем человека, а также его ценностными ориентациями, которые формируют его нравственную активность, определяют содержание, формы выражения, цели и средства нравственного самосовершенствования.